



De Nederlandse economie

Economische groei in Nederland volatieler dan in België

Rick de Kruijf
Wouter Jonkers

December 2018

Inhoud

1. Inleiding 3
2. Enkele overeenkomsten 4
3. De consumptie, de inkomens en de vermogensstructuur van huishoudens 6
4. De woningmarkt in Nederland en België 9
 - 4.1 De woningmarkt en het bbp 10
 - 4.2 Waarom is de woningmarkt in Nederland volatieler? 12
5. Overheidsbestedingen 14
6. Arbeidsmarkt 16
7. Conclusie 19
- Literatuur 20

De groei van het bruto binnenlands product van Nederland is al decennialang volatieler dan die van België. In dit artikel wordt onderzocht waardoor dit komt, met een focus op de periode vanaf 2008. De verschillen in vermogenssamenstelling van de huishoudens, de inrichting van het pensioenstelsel en de dynamiek van de woningmarkt blijken belangrijke verklaringen voor de hogere volatiliteit van het Nederlandse bbp. Daarnaast heeft de Nederlandse overheid in de periode 2010–2014 een sterker procyclisch beleid gevoerd, en heeft in België een groter deel van de werknemers een vast contract.

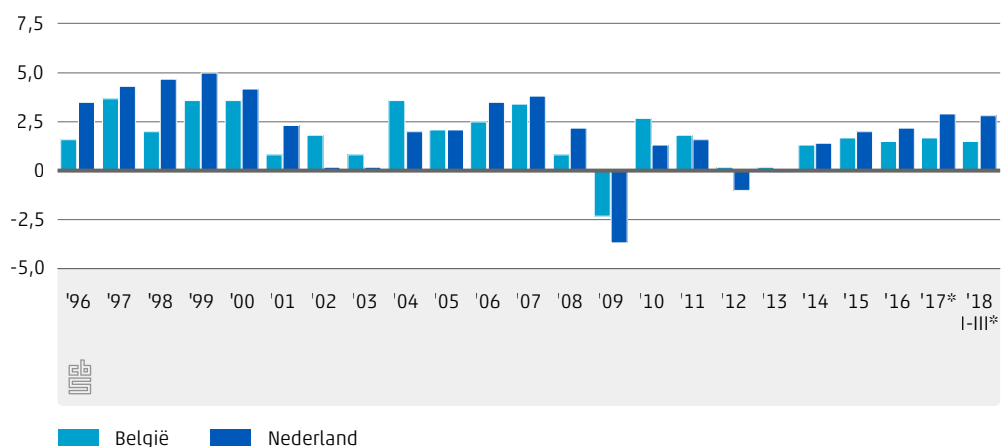
1. Inleiding

In de eerste drie kwartalen van 2018 groeide het volume van het bruto binnenlands product (bbp) in Nederland gemiddeld met 2,8 procent ten opzichte van dezelfde kwartalen in 2017. In België was de groei met 1,5 procent een stuk lager. De groei in Nederland is al vanaf 2014 groter dan die in België, ondanks het dichtdraaien van de gaskraan in Groningen.

Het is niet voor het eerst dat de Nederlandse groei in tijden van hoogconjunctuur boven de Belgische uitkomt. In figuur 1.1 is te zien dat ook gedurende de hoogconjunctuur in de tweede helft van de jaren negentig de groei van het bbp in Nederland groter was dan in België. Hetzelfde was het geval tijdens de hoogconjunctuur van 2006 tot de uitbraak van de kredietcrisis in het najaar van 2008. In de periodes 2002–2004 en 2009–2013, toen er sprake was van laagconjunctuur, was de groei van het bbp in Nederland daarentegen kleiner. De ontwikkeling van het Nederlandse bbp was de laatste twee decennia duidelijk volatieler dan die van het Belgische.

1.1 Bruto binnenlands product

volumemutatie % t.o.v. een jaar eerder



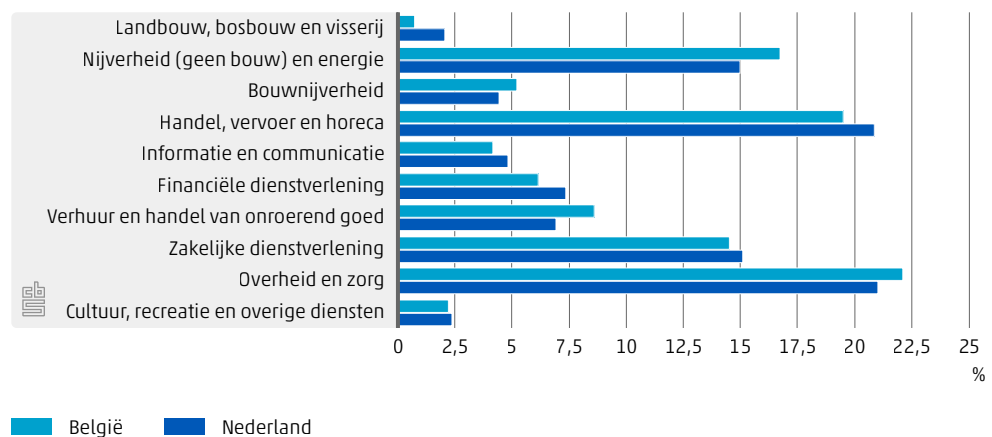
Bron: CBS, Eurostat.

In dit artikel wordt onderzocht waardoor dit komt. De focus ligt hierbij op de periode na de uitbraak van de kredietcrisis in 2008. In paragraaf 2 worden eerst enkele overeenkomsten tussen de Belgische en de Nederlandse economie besproken. In de paragrafen 3 tot en met 6 wordt vervolgens ingegaan op vier thema's die de verschillen in volatiliteit voor een belangrijk deel verklaren: de vermogenssamenstelling van huishoudens, de woningmarkt, de overheidsbestedingen en de arbeidsmarkt. In paragraaf 7 volgen de conclusies.

2. Enkele overeenkomsten

In veel opzichten lijken de Nederlandse en de Belgische economie op elkaar. Zowel Nederland als België heeft een kleine open economie, waarin de export een belangrijke rol speelt. Ook wijkt de bedrijfstakkenstructuur in beide landen niet veel van elkaar af (figuur 2.1). Beide landen kennen een relatief grote dienstensector, met een prominente plek voor zakelijke en financiële dienstverleners. De industrie is naar verhouding iets groter in België; de landbouw draagt relatief meer bij aan het Nederlandse bbp, maar erg groot zijn de verschillen niet.

2.1 Aandeel bedrijfstakken in bruto toegevoegde waarde, 2017



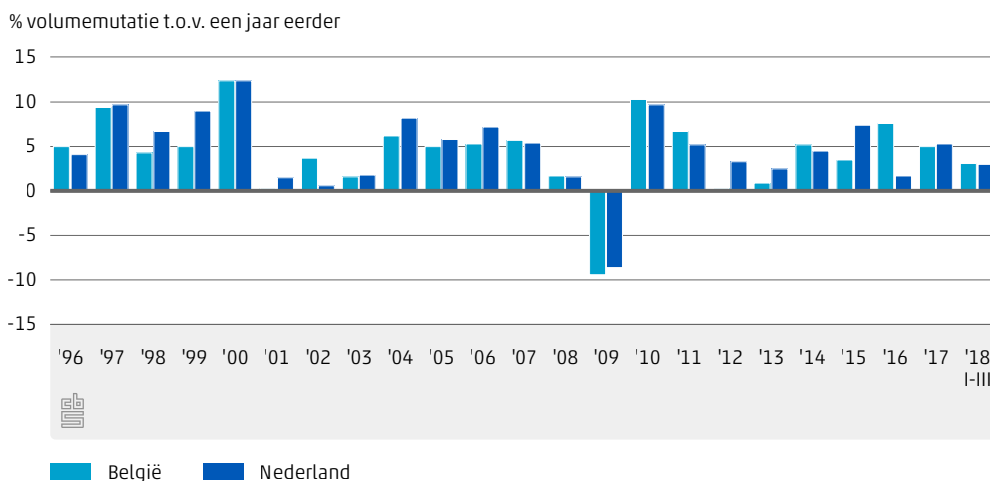
Bron: CBS, Eurostat.

Dat de volatiliteit van het bbp in Nederland groter is dan in België, komt niet door verschillen in volumegroei van de export: tijdens de economische crisis van 2009 en in 2012 en 2013 presteerde de Nederlandse export juist beter dan de Belgische. In de jaren erna was het beeld wisselend, het ene jaar groeide de Belgische export harder en het andere jaar de Nederlandse.

Dat de groei van de export in Nederland niet duidelijk volatieler was dan in België, betekent dat de verklaring voor de hogere volatiliteit van het bbp in andere bestedingscategorieën moet worden gezocht: de consumptie door huishoudens, de investeringen

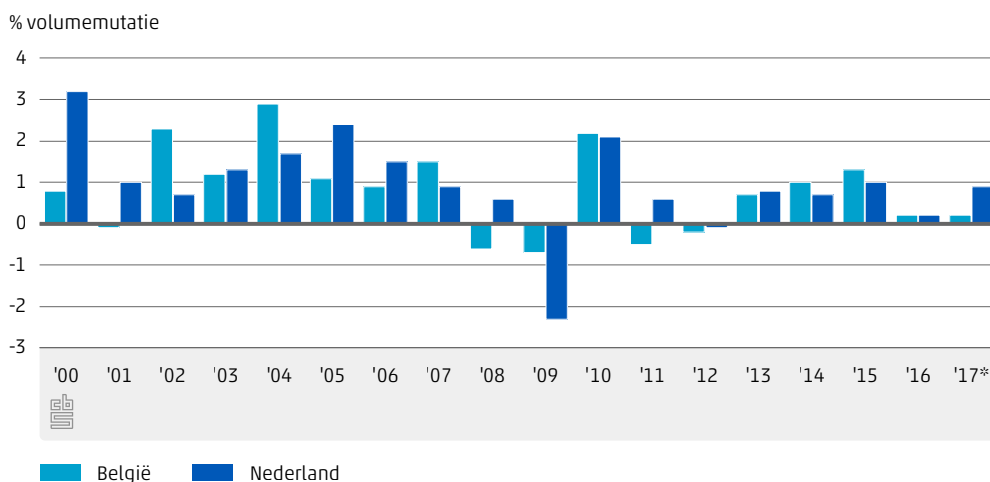
en de consumptie door de overheid. Vooral de vermogensstructuur van huishoudens, de woningmarkt en de overheid hebben invloed op de ontwikkeling van deze bestedings-categorieën. Deze komen in de paragrafen 3, 4 en 5 aan bod.

2.2 Export



De omvang van de economie neemt toe als er meer uren worden gewerkt, maar ook als de productiviteit (productie per gewerkt uur) toeneemt. Hoewel de krimp van het bbp in 2009 in Nederland voor een belangrijk deel samenhangt met een daling van de arbeidsproductiviteit, was de reële arbeidsproductiviteit in Nederland deze eeuw niet structureel volatieler dan in België. Hieruit blijkt dat de volatiliteit van het Nederlandse bbp werd gedragen door een hogere volatiliteit van het aantal gewerkte uren. In paragraaf 6 wordt daarom dieper op de ontwikkeling van de arbeidsmarkt in beide landen ingegaan.

2.3 Reële arbeidsproductiviteit per gewerkt uur

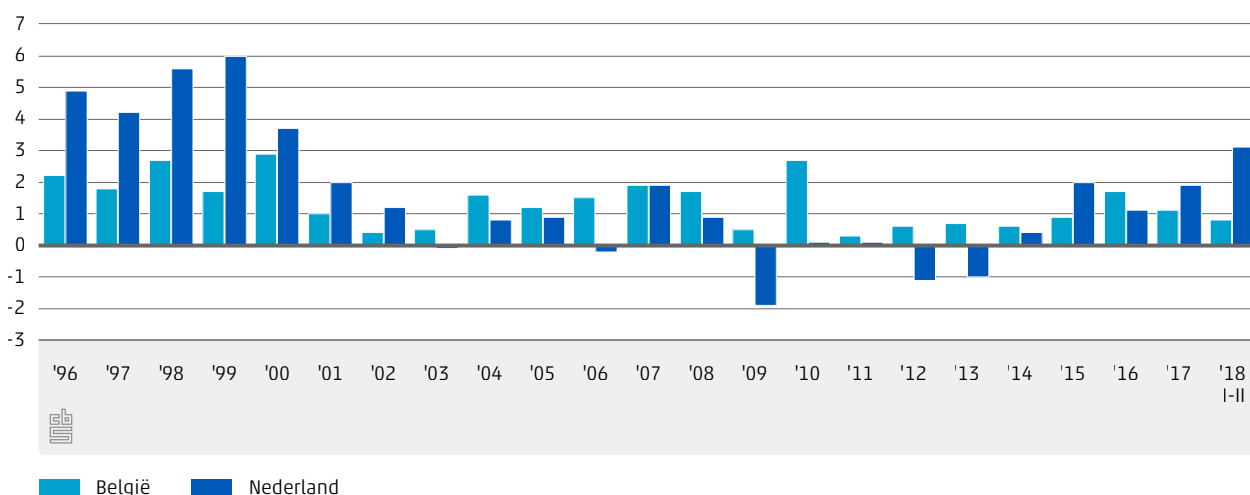


3. De consumptie, de inkomens en de vermogensstructuur van huishoudens

In tegenstelling tot de export was de consumptie door Nederlandse huishoudens de afgelopen decennia veel volatieler dan die door Belgische. Tijdens de crisisperiode 2008-2014 groeide de consumptie door huishoudens in België gestaag, terwijl die in Nederland kromp of nauwelijks groeide. Tijdens de recente hoogconjunctuur van 2017 en 2018 was de groei van de consumptie door huishoudens in Nederland juist weer hoger dan in België. Vooral de consumptie van woninginrichtingsartikelen, elektrische apparaten, horeca-, cultuur- en recreatiediensten en kleding en schoeisel was in Nederland volatieler dan in België.

3.1 Consumptie huishoudens (incl. instellingen zonder winstoogmerk) ¹⁾

% volumemutatie t.o.v. een jaar eerder

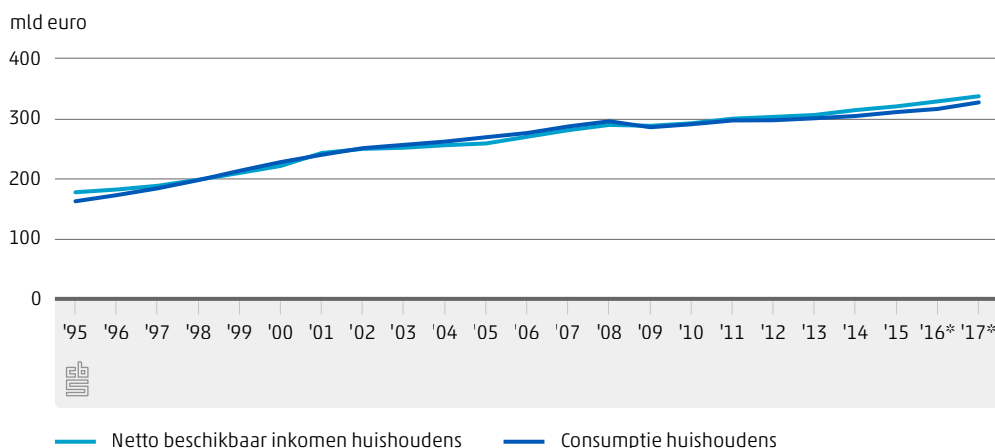


Bron: CBS, Nationale Bank van België.

¹⁾ De krimp in 2006 in Nederland hangt samen met de wijziging van het ziektekostenverzekeringsstelsel. Omdat in dat jaar de basisziektekostenverzekering een verplicht karakter heeft gekregen, is in dat jaar een deel van de consumptie door huishoudens verschoven naar de overheidsconsumptie.

Aangezien de consumptie door huishoudens in Nederland in 2017 goed was voor 44 procent van het bbp en in België zelfs voor 51 procent, is het verschil in volatiliteit van de consumptie door huishoudens een belangrijke verklaring voor het verschil in volatiliteit van het bbp. Doorgaans hangt de ontwikkeling van de consumptie door huishoudens in Nederland zeer sterk samen met de ontwikkeling van het beschikbaar inkomen (figuur 3.2), doordat huishoudens niet lang veel meer kunnen uitgeven dan er binnenkomt.

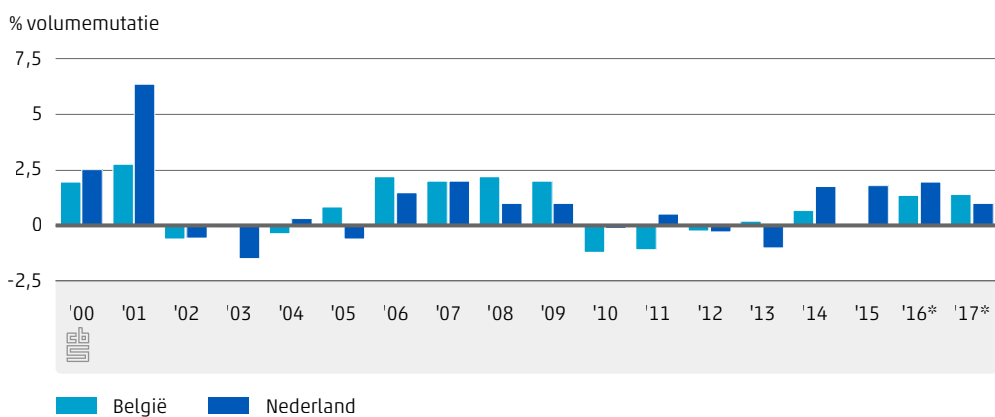
3.2 Netto beschikbaar inkomen en consumptie huishoudens Nederland (incl. instellingen zonder winstoogmerk)



Bron: CBS, .

Dat de groei van de Nederlandse consumptie vanaf 2014 groter was dan die van de Belgische, hangt samen met de sterkere groei van het beschikbaar inkomen, dat in Nederland in de afgelopen decennia ook iets volatieler is dan in België. Vooral de beloning van werknemers nam sterker toe. In België was de geschetste samenhang tussen de ontwikkeling van het beschikbaar inkomen en de consumptie in de afgelopen decennia echter iets minder sterk dan in Nederland: in de periode 2002–2004 daalde het reëel netto beschikbaar inkomen in België bijvoorbeeld, terwijl de Belgische consumptie bleef groeien. Ook in de periode 2010–2012 was dit het geval.

3.3 Reëel netto beschikbaar inkomen huishoudens (incl. instellingen zonder winstoogmerk)¹⁾



Bron: CBS, Eurostat.

¹⁾ Gedefleerd met de consumptie-deflator.

In België slaagden huishoudens er in deze periode ondanks een dalend inkomen toch in meer te consumeren. Mogelijk kwam dit doordat onder meer het inkomen uit vermogen (renteontvangsten en dividenden) daalde terwijl het inkomen uit arbeid op peil bleef. Volgens Basselier en Langenus (2014) wordt van het inkomen uit arbeid een groter gedeelte geconsumeerd dan van het inkomen uit vermogen. Daarnaast kan de groei van de Belgische consumptie in deze periode verklaard worden door het gegeven dat huishoudens daar gemiddeld meer liquide financiële bezittingen ter beschikking hebben

dan Nederlandse huishoudens. Schokken in het inkomen werken sterker door in het consumptiegedrag als huishoudens weinig liquide financiële bezittingen, zoals spaargeld, aandelen en obligaties, hebben om klappen op te vangen (Lukkezen en Elbourne 2015). Nederlandse huishoudens hebben wel veel financiële bezittingen, maar het betreft grotendeels pensioenaanspraken. Deze pensioenaanspraken hebben huishoudens niet direct ter beschikking en zij kunnen deze in slechte tijden dus niet aanwenden voor consumptie.

In figuur 3.4 is te zien dat Belgische huishoudens gemiddeld per persoon in de gehele periode na de kredietcrisis veel meer spaargeld, beursgenoteerde aandelen, schuldbewijzen, derivaten en participaties in beleggingsinstellingen bezaten dan de Nederlandse huishoudens. Eind 2017 was de waarde van het spaargeld en de beleggingen van Belgische huishoudens zelfs bijna twee keer zo hoog; ruim 63 duizend euro tegen ruim 32 duizend euro¹⁾. Volgens een onderzoek van de Europese Commissie daalt het inkomen van Belgische huishoudens na pensionering sterker dan dat van Nederlandse huishoudens (Europese Commissie 2016). Mogelijk voelen Belgische huishoudens zich daardoor ook meer aangemoedigd om zelf wat opzij te zetten voor de oude dag.

Door de grotere spaarbuffer konden Belgische huishoudens in de periode na de kredietcrisis (2009–2013) makkelijker hun consumptie op peil houden dan Nederlandse huishoudens. Deze consumptie werd mede gefinancierd door schuldbewijzen en participaties in beleggingsinstellingen te verkopen. Overigens nam de waarde van de beleggingen ondanks deze verkopen toe als gevolg van koerswinsten. In Nederland namen in deze periode zowel de vrije als de collectieve (pensioen)besparingen toe. De hogere collectieve besparingen kwamen door hogere pensioenpremies en het niet indexeren van pensioen-uitkeringen (Jonkers, 2016). Deze premieverhogingen en beperkingen van pensioen-uitkeringen werden doorgevoerd om de dekkingsgraden van pensioenfondsen op orde te brengen. Deze dekkingsgraden stonden vooral door de dalende rekenrentevoeten onder druk. Omdat het Belgische pensioenstelsel in veel minder grote mate op kapitaaldekking is gebaseerd dan het Nederlandse, spelen dekkingsgraden in België een minder grote rol.

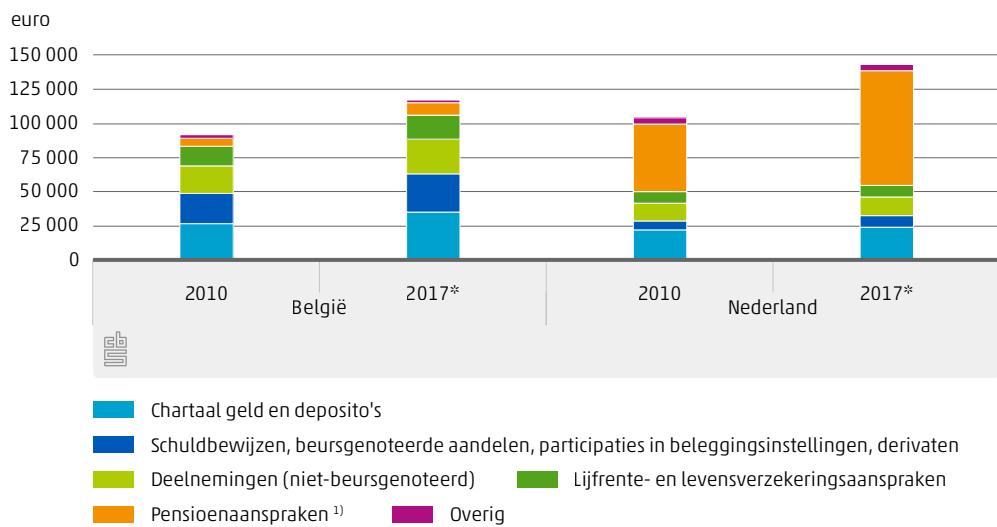
Pensioenen: kapitaaldekking versus omslag

Pensioenen kunnen worden gefinancierd door middel van een kapitaaldekkingsstelsel of door middel van een omslagstelsel. Een kapitaaldekkingsstelsel is een stelsel waarbij de door de werkenden betaalde pensioenpremies worden belegd door een pensioenfonds of een levensverzekeraar. Er ontstaat daardoor een pensioenvermogen. Uit dit vermogen worden bij pensionering de uitkeringen betaald. Elke generatie spaart dus voor haar eigen pensioen. Een omslagstelsel is een stelsel waarbij de door de werkenden betaalde premies direct aan de gepensioneerden worden uitbetaald. Er ontstaat bij een omslagstelsel geen pensioenvermogen en er wordt ook niets belegd. Het omslagstelsel is minder gevoelig voor beurskoersen, renteontwikkelingen en conjuncturele schokken.

¹⁾ In de tekst en de grafiek zijn de mediane bezittingen per persoon weergegeven. Deze gemiddeldes worden flink opgetrokken door vermogende mensen. De mediane bezittingen zijn een stuk lager. Volgens Lukkezen en Elbourne (2015) gaf het mediane Nederlandse huishouden in 2013 aan 6 700 euro aan spaargeld te bezitten, oftewel 16 procent van het gemiddelde inkomen. In België lag dit percentage twee keer zo hoog.

In Nederland is de financiering van de AOW (ook wel de eerste pijler van het pensioenstelsel genoemd) gebaseerd op omslag en de financiering van de aanvullende pensioenen (de tweede pijler) op kapitaaldekking. Ook in België is de financiering van de eerste pijler gebaseerd op omslag en die van de tweede op kapitaaldekking, maar de eerste pijler is in België veel groter dan in Nederland en de tweede veel kleiner. Volgens Bruil, Schmitz, Gebraad en Bhageloe-Datadin (2015) wordt in België ongeveer 80 procent van het pensioen door middel van het omslagstelsel gefinancierd en in Nederland minder dan 60 procent.

3.4 Financiële bezittingen huishoudens, gemiddeld per persoon (incl. instellingen zonder winstoogmerk)



Bron: CBS, Nationale Bank van België.

¹⁾Inclusief prepensioen en levensloopregelingen.

De verschillen in vermogenssamenstelling van de huishoudens en de inrichting van de pensioenstelsels vormen een belangrijke verklaring voor het verschil in volatiliteit van de consumptie door huishoudens in Nederland en België, en daarmee ook voor het verschil in volatiliteit van het bbp. Volgens De Nederlandsche Bank (2018) hangt de consumptie door huishoudens in Nederland daarnaast sterk samen met de ontwikkeling van de huizenprijzen. In de volgende paragraaf wordt de woningmarkt besproken.

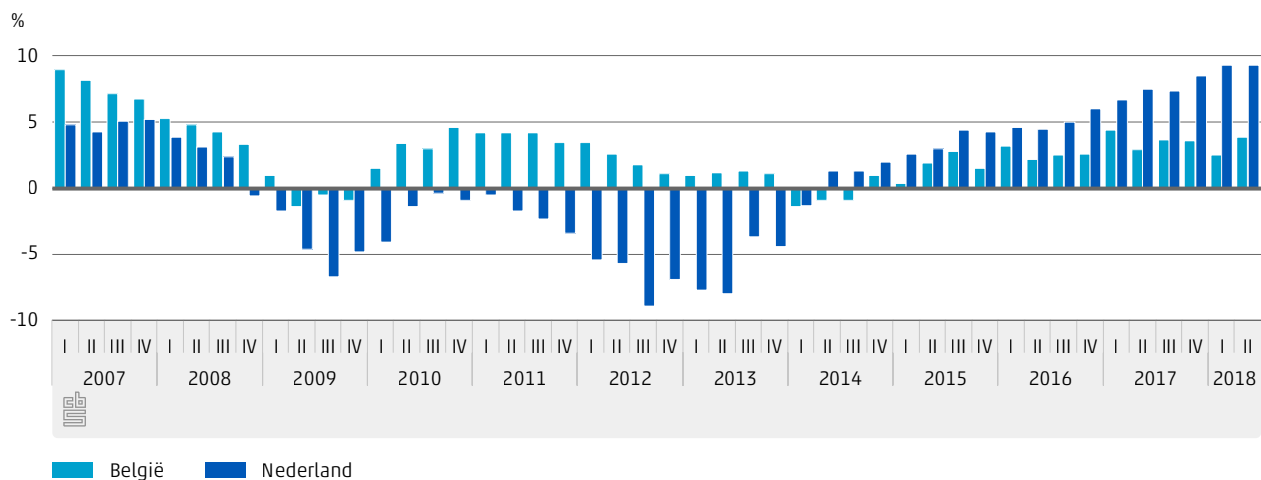
4. De woningmarkt in Nederland en België

De financiële crisis en de daaropvolgende opleving van de Nederlandse economie was op weinig plekken zo zichtbaar als op de woningmarkt. Na het uitbreken van de crisis daalden zowel het aantal transacties als de prijzen van woningen in Nederland sterk.

Hierdoor kwamen de woningen van een aanzienlijk aantal huiseigenaren 'onder water' te staan; een situatie waarin de waarde van de woning lager ligt dan de bijbehorende hypotheekschuld. Na 2013 begon het aantal transacties toe te nemen en stegen de huizenprijzen weer. Na een aantal jaren van forse prijsstijgingen bereikten landelijk de huizenprijzen in het tweede kwartaal van 2018 weer het niveau van vlak voor de crisis.

In België was de volatiliteit van de huizenprijzen en het aantal transacties na de financiële crisis een stuk minder groot dan in Nederland. Omdat er op de woningmarkt een duidelijk verschil in volatiliteit is tussen de Nederlandse en de Belgische economie worden in deze paragraaf verschillende aspecten van beide woningmarkten nader vergeleken.

4.1 Ontwikkeling Housing price index (HPI) t.o.v. hetzelfde kwartaal een jaar eerder



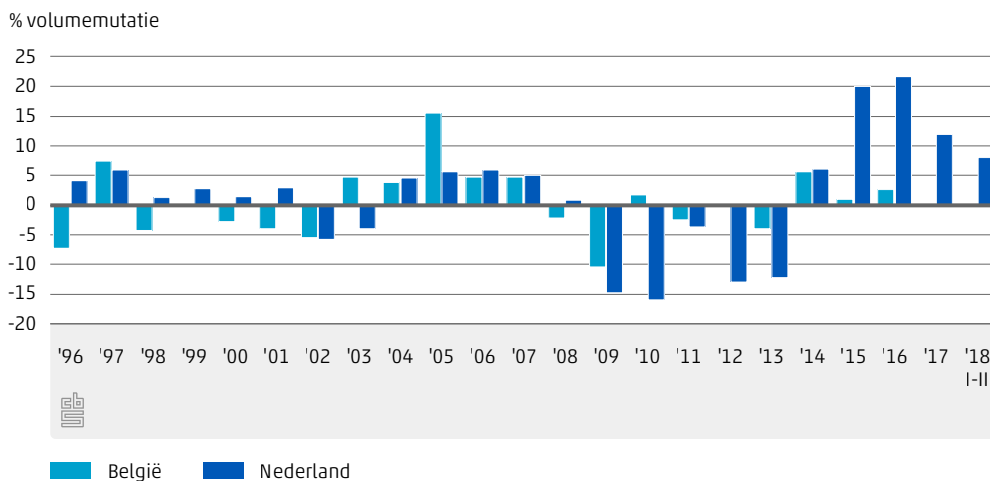
Bron: Eurostat.

4.1 De woningmarkt en het bbp

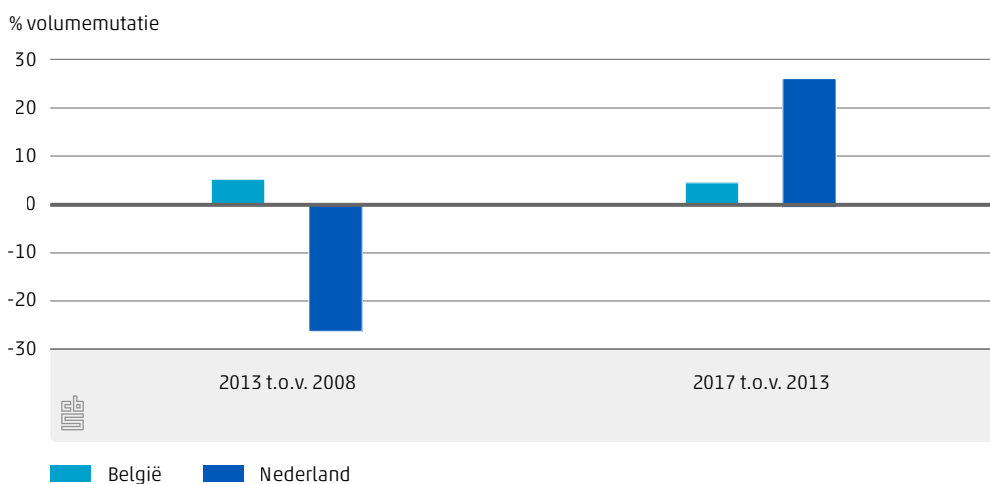
Er zijn verschillende manieren waarop de woningmarkt direct effect kan hebben op de ontwikkeling van de economie. Een van de belangrijkste manieren is via de investeringen die door huishoudens worden gedaan in woningen. In de periode 2009–2013 werd de groei van het bbp in Nederland fors gedrukt door krimpende investeringen in woningen. In België was dit veel minder het geval. Vanaf 2015 zijn de investeringen in woningen in Nederland veel harder gegroeid dan in België. In 2017 droegen deze ruim 0,5 procentpunt bij aan de groei van het Nederlandse bbp. In België was deze bijdrage nul.

De malaise en de daaropvolgende opleving van de Nederlandse woningmarkt is ook duidelijk terug te zien in de toegevoegde waarde van de bouwnijverheid. In 2013 was de toegevoegde waarde van deze bedrijfstak veel lager dan in 2008. In 2017 was in deze bedrijfstak juist een flinke toename van de toegevoegde waarde te zien. De Belgische bouwnijverheid was in dezelfde periode veel minder volatiel. Daar groeide de bouwnijverheid in zowel 2008–2013 als 2013–2017 langzaam door. Ondanks de hogere groei in de laatste jaren was het aandeel van de bouwnijverheid in de toegevoegde waarde in Nederland in 2017 met ruim 4 procent nog iets lager dan in België (ruim 5 procent).

4.1.1 Investerings in woningen



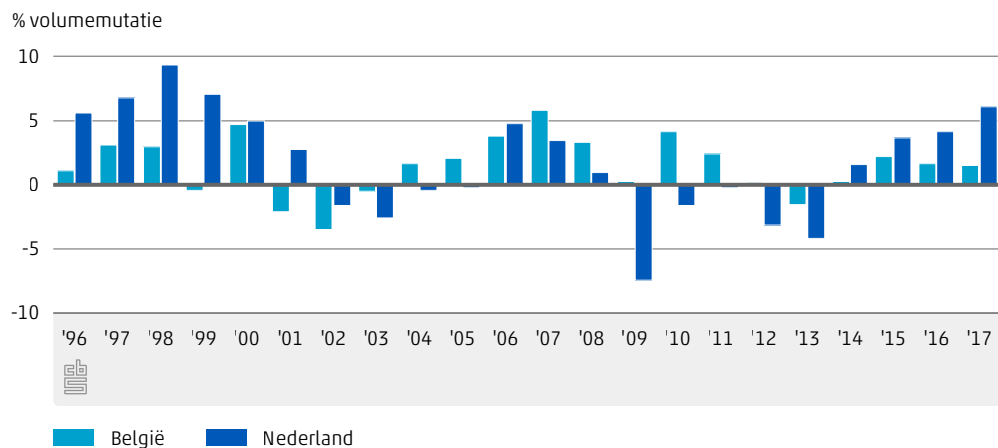
4.1.2 Toegevoegde waarde bouwnijverheid



4.1.2 Toegevoegde waarde bouwnijverheid

De consumptie van bepaalde producten is sterk gerelateerd aan ontwikkelingen op de woningmarkt, omdat consumenten doorgaans vooral veel geld uitgeven aan inrichting en huishoudelijke producten wanneer zij net een nieuwe woning hebben gekocht. De hoge volatiliteit na de financiële crisis van het aantal woningtransacties is daarom terug te zien in deze consumptie categorieën. De consumptie van meubels en huishoudelijke apparatuur daalde na 2008 in Nederland sterker dan in België. Vanaf 2014 was de situatie omgekeerd en groeide de consumptie van deze producten in Nederland juist harder. Ook hier is dus sprake van een hogere volatiliteit aan de kant van de Nederlandse economie. De genoemde consumptie categorieën maakten in 2017 in beide landen ongeveer 6 procent uit van de totale individuele consumptie door huishoudens.

4.1.3 Consumptie van meubels, huishoudelijke apparaten en onderhoud



Zowel bij de investeringen in woningen, bij de toegevoegde waarde van de bouwnijverheid als bij de aan de woningmarkt gerelateerde consumptie is een hogere volatiliteit te zien in de Nederlandse economie. Dit is in lijn met de malaise en wederopstanding van de Nederlandse woningmarkt. In België was deze volatiliteit grotendeels afwezig. De volatiliteit van de Nederlandse woningmarkt heeft hiermee bijgedragen aan de hogere volatiliteit van de Nederlandse economie ten opzichte van die van België.

4.2 Waarom is de woningmarkt in Nederland volatieler?

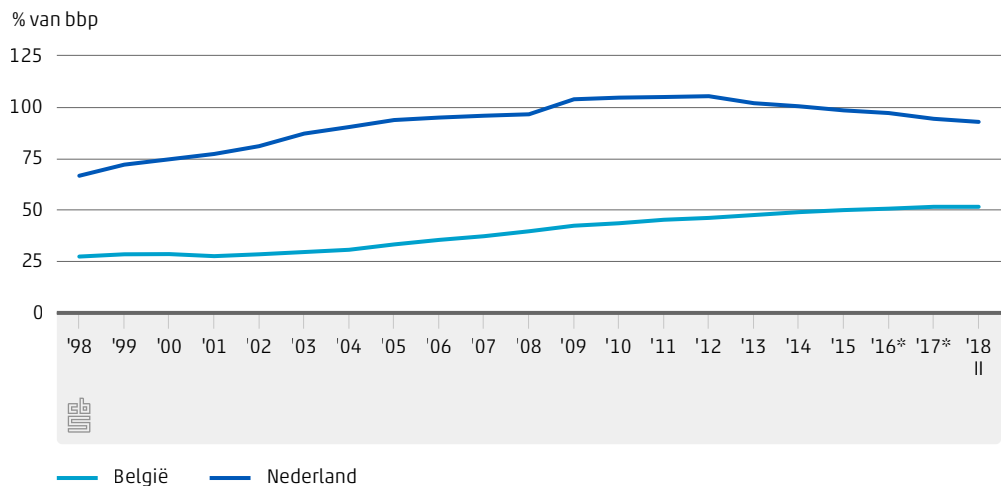
Hoewel het moeilijk is het verschil in volatiliteit tussen de Belgische en Nederlandse woningmarkt volledig te verklaren, zijn er wel enkele mogelijke verklaringen aan te dragen die onder andere voortkomen uit de gebruikte cijfers in dit artikel.

Zo is de hypotheekschuld van huishoudens als percentage van het bbp een stuk hoger in Nederland. Volgens eerder onderzoek hebben fiscale prikkels en liberalisering van de hypotheekmarkt er jarenlang voor gezorgd dat de hypotheekschuld in Nederland sterk is opgelopen (Nieuweboer, Pouwels-Urlings & Gidding, 2017). In het tweede kwartaal van 2018 was de totale hypotheekschuld als percentage van het bbp in Nederland bijna 93 procent, tegen ruim 51 procent in België²⁾. Dit betekent dat de blootstelling van Nederlandse huishoudens aan risico's verbonden aan hypothecaire leningen doorgaans ook groter is. Wanneer bijvoorbeeld een groter gedeelte van de aankoop van een woning gefinancierd wordt met een hypotheek zal de woning sneller onder water komen te staan bij prijsdalingen. Hier staat tegenover dat Nederlandse huishoudens hun maandlasten sneller zien afnemen als de hypotheekrente daalt. Vooral vanaf 2013 zijn de hypotheekrentevoeten voor lange rentevaste periodes snel gedaald. Mogelijk heeft deze daling in Nederland een sterker neerwaarts effect gehad op de maandlasten dan in België.

²⁾ Een gedeelte van de hypotheekschuld in Nederland zit in spaar- en beleggingshypotheken waar ook opgebouwd vermogen tegenover staat. Volgens recent onderzoek (Mastrogiacomo en Van der Molen, 2015) ging dit in 2014 om een bedrag van ongeveer 37 miljard euro, oftewel 5,5 procent van het totale Nederlandse bbp.

Verder is uit de vorige paragraaf gebleken dat Belgische huishoudens meer liquide bezittingen hebben dan Nederlandse. Als gevolg hiervan kunnen Belgische huishoudens beter huizenprijzdalingen en andere financiële tegenvallers opvangen. In Nederland kwamen veel woningen van vooral jonge huishoudens onder water te staan na de daling van de huizenprijzen, waardoor verhuizen vaak onmogelijk werd. Zij konden deze huizenprijzdalingen vaak niet opvangen met liquide middelen, waardoor het aantal transacties verder afnam en de woningmarkt verder vastliep.

4.2.1 Hypotheekschuld ¹⁾



Bron: CBS, NBB.

¹⁾ Voor de totale Nederlandse hypotheekschuld zijn cijfers van het CBS uit de nationale rekeningen gebruikt. Voor het totaal aan hypothecaire leningen in België zijn cijfers van de financiële rekeningen van de Nationale bank van België gebruikt.

Een derde mogelijke oorzaak voor de hogere volatiliteit van de Nederlandse woningmarkt is dat er in Nederland lange tijd onzekerheid was omtrent de hypotheekrenteaf trek. Dit maakte huishoudens mogelijk terughoudender in het aanschaffen van een woning. In België werd in 2005, enkele jaren voor de kredietcrisis, juist een woonbonus ingevoerd: een fiscale stimuleringsmaatregel waarbij een gedeelte van de betaalde rente op een hypotheek van het belastbaar inkomen afgetrokken kan worden. Volgens De Lange (2013) heeft een dergelijke stimuleringsmaatregel een verhogend effect op woningprijzen, omdat het de betaalbaarheid van woningen verbetert en dus ook de vraag ernaar doet stijgen.

Ook nam de werkloosheid in Nederland tijdens de crisis sneller toe en vervolgens weer sneller af dan in België. De aanschaf van een woning en de leencapaciteit van een huishouden zijn doorgaans sterk verbonden met de inkomenssituatie van een huishouden. Op de arbeidsmarkt wordt verder ingegaan in paragraaf 6.

Ten slotte zijn er op de Belgische woningmarkt hogere belastingen op de aanschaf van een woning. In Nederland betaalt men bij aanschaf van een bestaande woning overdrachtsbelasting. Hiervoor geldt sinds juni 2011 een tarief van 2 procent over de koopsom van de woning, voorheen was dit 6 procent. In België dient men bij de aanschaf van een bestaande woning registratierechten te betalen. Hoewel het tarief verschilt per gewest, en afhankelijk is van de aankoopwaarde van de woning ligt het tarief in vrijwel alle gevallen een stuk hoger dan de overdrachtsbelasting in Nederland. Er is dus sprake van een hogere financiële drempel bij de aanschaf van een woning. Uit eerder onderzoek (Van Leuvensteijn & Van Ommeren, 2005) is gebleken dat er in Nederland een directe negatieve relatie

is tussen de hoogte van de transactiekosten en het aantal verhuizingen. Het is daarom mogelijk dat lagere transactiekosten hebben bijgedragen aan de snellere prijsstijgingen van woningen in Nederland vanaf 2014.

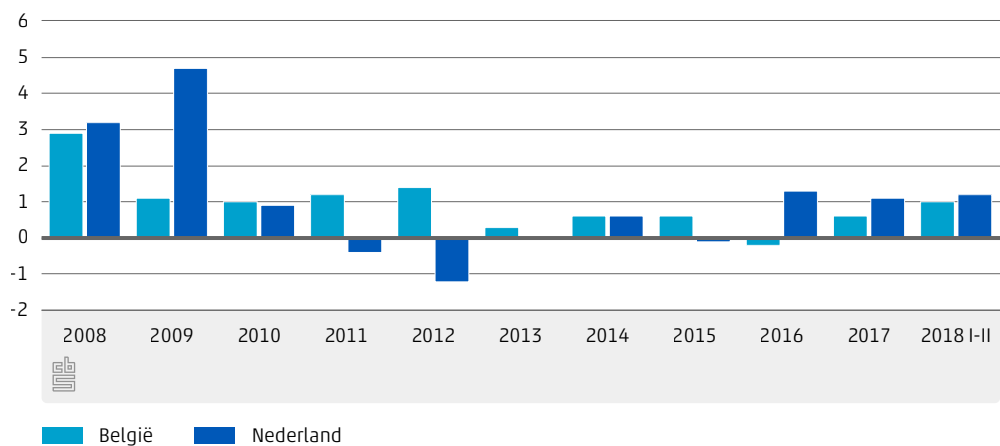
5. Overheidsbestedingen

De overheidsbestedingen vormen een aanzienlijk deel van het bbp. Deze bestedingen bestaan uit overheidsconsumptie en overheidsinvesteringen. De consumptie door de overheid (zoals ambtenarensalarissen en uitgaven aan zorg en onderwijs) maakte in 2017 in Nederland ruim 24 procent van het binnenlands product uit. In België was het aandeel van de overheidsconsumptie in het bbp in hetzelfde jaar met bijna 23 procent van vergelijkbare orde van grootte. De overheidsinvesteringen (onder meer in infrastructuur, gebouwen, onderzoek en wapensystemen) waren in Nederland goed voor 3 procent van het bbp en in België voor 2 procent.

In 2009 groeide de overheidsconsumptie in Nederland harder dan in België. De sterke groei van de overheidsconsumptie in dat jaar betrof vooral uitgaven aan gezondheidszorg. Onder invloed van bezuinigingen nam de overheidsconsumptie in 2010 in Nederland minder sterk toe, en kromp deze in 2011 en 2012, gevolgd door een nulgroei in 2013. In België bleef de overheidsconsumptie ook tijdens de laagconjunctuur in de periode 2011–2013 doorgroeien. In de jaren erna was het verschil tussen beide landen niet groot, met uitzondering van 2016.

5.1 Consumptie overheid

% volumemutatie t.o.v. een jaar eerder

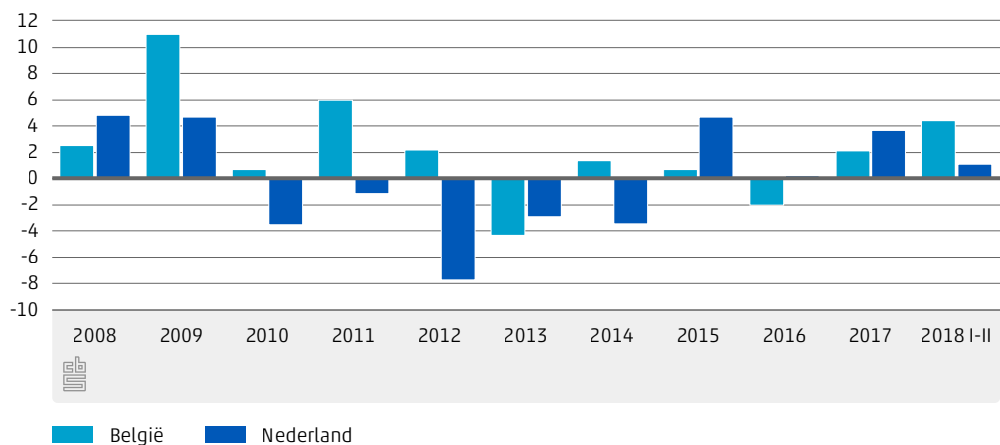


Bron: CBS, Eurostat.

De groei van de overheidsinvesteringen was in beide landen erg volatiel. Net als bij de ontwikkeling van de overheidsconsumptie was de groei van de overheidsinvesteringen in Nederland tijdens de periode van laagconjunctuur (2009–2014) doorgaans kleiner dan die in België. In de periode 2010–2014 krompen de overheidsinvesteringen in Nederland zelfs. Vanaf 2015, toen de economie weer aantrok, was de groei van de overheidsinvesteringen in Nederland groter, met uitzondering van het eerste halfjaar van 2018.

5.2 Overheidsinvesteringen

% volumemutatie t.o.v. een jaar eerder



Bron: CBS, Eurostat.

Uit de voorgaande vergelijkingen blijkt dat de Nederlandse overheidsbestedingen na 2009 meer procyclisch waren dan de Belgische: de Nederlandse overheid bezuinigde in de jaren van laagconjunctuur, terwijl de Belgische overheidsconsumptie ook in economisch mindere tijden bleef doorgroeien.

Behalve door te besteden heeft de overheid ook invloed op het bruto binnenlands product door belastingen en premies te heffen. Deze hebben immers invloed op de bestedingen van huishoudens en bedrijven. De Nederlandse collectieve lastendruk liep op van bijna 35 procent in 2009 tot ruim 38 procent in 2017. Dit kwam onder meer door de invoering van een bankenbelasting in 2012 en een verhuurdersheffing in 2013. Daarnaast werd het algemene btw-tarief in 2012 verhoogd van 19 naar 21 procent. Ook werd het tarief van de eerste belastingschijf verhoogd en kwamen er aangepaste grenzen voor de belastingschijven. Er werd daarnaast ook meer aan premies geïnd voor de zorgverzekeringswet. Tot slot wordt vanaf 2013 de hypotheekrenteaftrek geleidelijk beperkt. Hier staat tegenover dat het tarief van de overdrachtsbelasting in 2011 werd verlaagd van 6 naar 2 procent en dat er tussen 2013 en medio 2015 een verlaagd btw-tarief gold voor verbouwingswerkzaamheden (Jansen, 2018)³⁾.

Tijdens de periode van laagconjunctuur (2009–2014) steeg de Nederlandse collectieve lastendruk, waarmee ook hier het procyclische overheidsbeleid zichtbaar is. Op deze manier droeg de Nederlandse overheid dus bij aan een hogere volatiliteit van de economische groei. Opvallend is wel dat ook in de hierop volgende periode van hoogconjunctuur (2015–2017) de collectieve lastendruk in Nederland bleef doorstijgen.

In België steeg de collectieve lastendruk tot en met 2013 en daalde deze iets in de periode erna. Dit is in lijn met de constatering van Bisciari et al. (2015) dat er in de periode 2011–2013 vooral werd ingezet op het vergroten van de inkomsten.

³⁾ In 2018 geldt onder bepaalde voorwaarden nog steeds het lage btw-tarief voor schilder-, isolatie- en stukadoorswerkzaamheden.

5.3 Collectieve lastendruk¹⁾

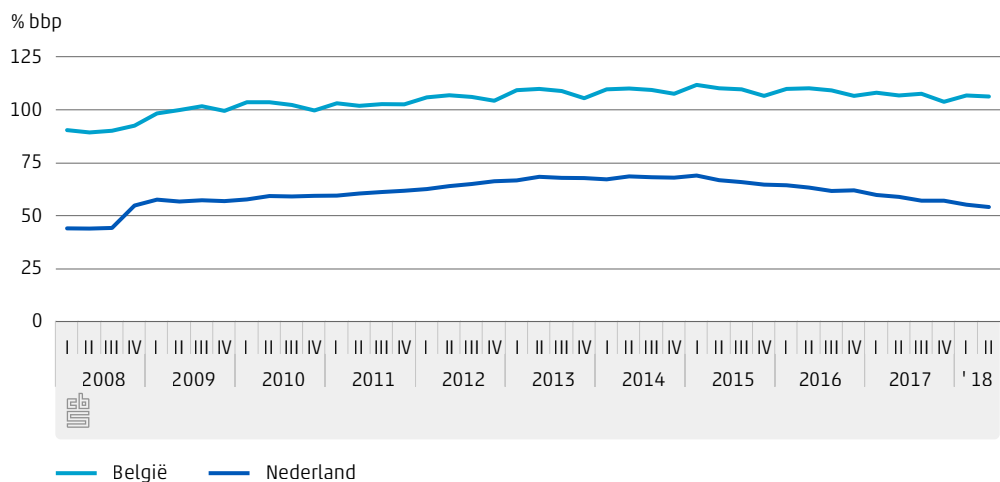


Bron: CBS, eigen berekeningen op basis van Eurostat-data.

¹⁾ Bij het vergelijken van de niveaus van de collectieve lastendruk is enige voorzichtigheid gepast, omdat deze onder meer worden beïnvloed door de inrichting van pensioen- en ziektekostenverzekeringstelsels.

Het procyclische Nederlandse overheidsbeleid na 2009 heeft hiermee bijgedragen aan de hogere volatiliteit van de economische ontwikkeling in Nederland (Jansen, 2018). Anno 2018 kampt de Belgische overheid nog met een overheidstekort terwijl de Nederlandse overheid inmiddels een overschot heeft. Daarnaast is de Belgische schuldquote veel hoger dan de Nederlandse, die bovendien de laatste jaren sterk afneemt.

5.4 Overheidsschuld



Bron: CBS, Eurostat.

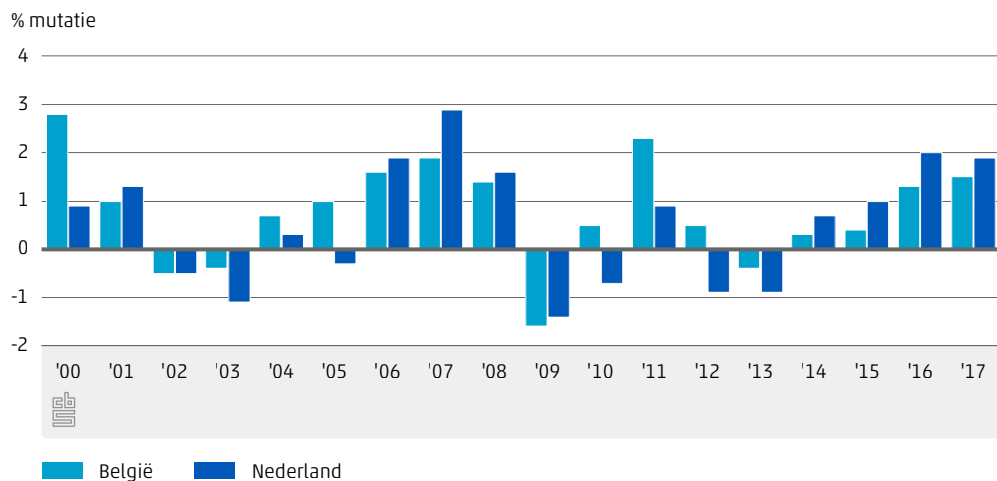
6. Arbeidsmarkt

De arbeidsmarkt reageert doorgaans vertraagd op economische ontwikkelingen. Dit komt onder andere doordat het tijd kost personeel te ontslaan in slechte tijden (door ontslagbescherming). Ook zijn werkgevers in het begin van een economische opleving vaak nog huiverig om direct weer personeel aan te nemen.

Andersom heeft de arbeidsmarkt ook invloed op de ontwikkeling van de economie. Zonder inkomen uit arbeid heeft een huishouden doorgaans een lager inkomen, waardoor er minder geconsumeerd kan worden, wat het bbp drukt. Ook is bijvoorbeeld het financieren van een woning zonder vast dienstverband moeilijker: als de werkloosheid hoog is of sterk stijgt, drukt dit het aantal transacties op de woningmarkt. Ook dit heeft gevolgen voor de economische ontwikkeling, via de investeringen in woningen en de consumptie van bijvoorbeeld woninginrichting.

Uit paragraaf 2 bleek al dat de hogere volatiliteit van het Nederlandse bbp vooral kan worden verklaard uit een hogere volatiliteit van het aantal gewerkte uren. In periodes van laagconjunctuur (2002–2005 en 2009–2013) was de toename van het aantal gewerkte uren in Nederland meestal kleiner dan die van België. In tijden van hoogconjunctuur (2006–2008 en 2014–2016) groeide het aantal gewerkte uren in Nederland juist harder dan in België.

6.1 Totaal aantal gewerkte uren, binnenlands concept



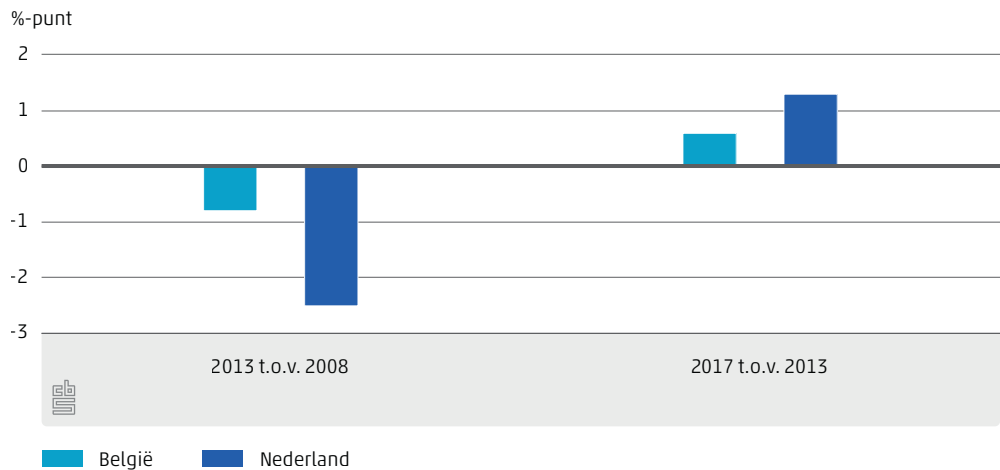
Bron: CBS, Eurostat.

Het aantal gewerkte uren kan op meerdere manieren stijgen. Allereerst kan het gemiddeld aantal gewerkte uren per werkzaam persoon toenemen. Daarnaast kan de werkzame beroepsbevolking toenemen. Dit gebeurt bijvoorbeeld als een werkloze een baan vindt. Ook neemt de werkzame beroepsbevolking toe als mensen langer moeten doorwerken, tot na hun 65ste.

Het gemiddeld aantal gewerkte uren per werkzaam persoon ligt in België structureel hoger dan in Nederland, dit omdat in Nederland een relatief groot deel van de werknemers een parttime dienstverband heeft. Het gemiddeld aantal gewerkte uren per werkzaam persoon is echter in beide landen tussen 2008 en 2017 nauwelijks veranderd, dit is dus geen verklaring voor het verschil in de ontwikkeling van het totaal aantal gewerkte uren.

De ontwikkeling van de werkzame beroepsbevolking als percentage van de totale bevolking was na de financiële crisis van 2008 in Nederland wel volatieler dan bij de zuiderburen. In Nederland steeg vooral de arbeidsparticipatie onder 65-plussers. Dit kwam onder andere doordat vanaf 2013 de AOW-gerechtigde leeftijd geleidelijk is verhoogd. In België bestaan dit soort plannen voor de toekomst wel, maar ligt de huidige pensioenleeftijd nog steeds op 65 jaar.

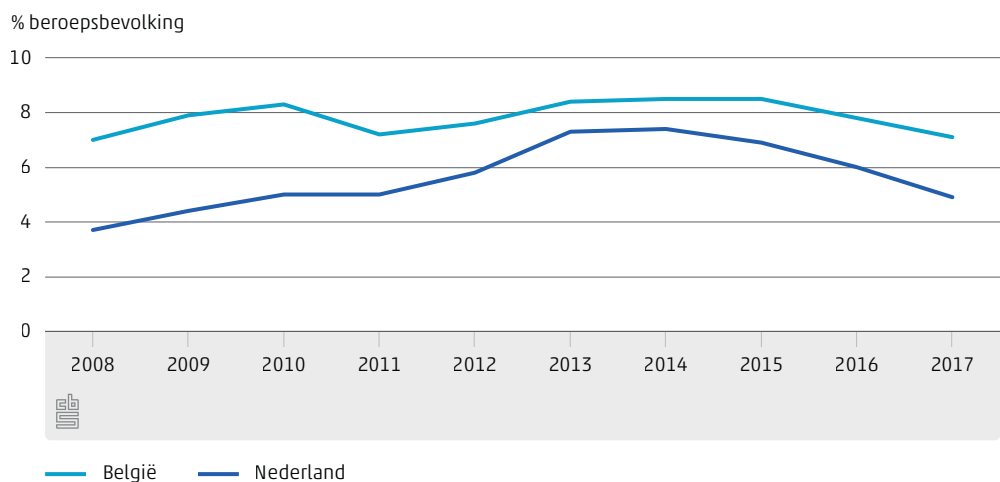
6.2 Mutatie werkzame beroepsbevolking in procentpunten



Bron: Eurostat.

Ook de ontwikkeling van de werkloosheid is in Nederland na de crisis volatieler geweest dan in België. Tijdens de financiële crisis verloren zowel in Nederland als in België veel mensen hun baan. Het belanden in de werkloosheid heeft doorgaans invloed op het consumptie- en investeringsgedrag van huishoudens. Het kopen van een huis is bijvoorbeeld een beslissing die voor veel huishoudens afhankelijk is van de arbeidsvoorwaarden van hun huidige dienstverband. In de periode 2008–2014 nam de werkloosheid in Nederland sterker toe dan in België, hoewel het percentage lager bleef. Na 2013 nam de werkloosheid in Nederland sneller af dan in België. De grotere volatiliteit van het totaal aantal gewerkte uren en van de werkloosheid zijn belangrijke verklaringen voor het verschil in volatiliteit van het bbp tussen Nederland en België.

6.3 Werkloosheidspercentage



Bron: CBS, Eurostat.

Een verklaring voor het volatielere verloop van de werkloosheid in Nederland is het verschil in het aantal werknemers werkzaam op een tijdelijk contract. In Nederland is een groter gedeelte van het aantal werknemers werkzaam op een tijdelijk contract dan in

België. Ook lag in 2017 het aandeel zzp'ers (zelfstandigen zonder personeel) in de totale werkzame beroepsbevolking in Nederland hoger, hoewel het in 2008 nog vergelijkbaar was tussen beide landen. In 2008 was in Nederland bijna 15 procent van alle werknemers tussen de 15 en de 64 jaar oud werkzaam op basis van een tijdelijk contract, tegenover bijna 8 procent in België. Daarnaast hebben werknemers die werken op basis van een tijdelijk contract in Nederland minder ontslagbescherming dan in België (2015, TNO, CBS). Dit verschil tussen de Nederlandse en de Belgische arbeidsmarkt is, naast de volatielere ontwikkeling van het bbp, een mogelijke verklaring voor het sneller oplopen en vervolgens sneller dalen van de werkloosheid tijdens en na de crisis. Een grotere flexibele schil stelt werkgevers immers in staat om sneller te reageren op veranderingen in de ontwikkeling van de economie.

De volatielere werkloosheid en het volatieler aantal gewerkte uren heeft via de beloningen invloed gehad op de ontwikkeling van het beschikbaar inkomen. Deze was in Nederland ook iets volatieler (zie grafiek 3.3). Doordat de huishoudbestedingen in sterke mate samenhangen met het inkomen van huishoudens (figuur 3.2), heeft de volatielere arbeidsmarkt in Nederland op deze manier bijgedragen aan een volatieler verloop van het bbp.

7. Conclusie

De groei van het bbp was vanaf medio jaren negentig in Nederland volatieler dan in België. Dit ondanks dat de structuur van beide economieën erg vergelijkbaar is; beide landen hebben een relatief kleine open economie met een sterke dienstensector. In dit artikel zijn de economieën van de twee buurlanden op verschillende aspecten met elkaar vergeleken om een beter beeld te krijgen van de oorzaken van de volatielere ontwikkeling van de Nederlandse economie. De focus ligt hierbij op de periode vanaf 2008.

Dat de volatiliteit van de economische groei in Nederland in de afgelopen decennia groter was dan in België, komt niet door de export, maar door de binnenlandse bestedingen. Met name de groei van de consumptie door huishoudens en de investeringen in woningen was in Nederland veel volatieler. De hogere volatiliteit van de binnenlandse bestedingen hangt in belangrijke mate samen met de samenstelling van de financiële bezittingen van huishoudens, de inrichting van het pensioenstelsel, de woningmarkt en de arbeidsmarkt.

Belgische huishoudens hadden bij aanvang van de kredietcrisis meer spaargeld en beleggingen, waardoor zij financiële klappen makkelijker op konden vangen. Nederlandse huishoudens hebben relatief veel pensioenaanspraken, maar deze kunnen in tijden van laagconjunctuur niet worden ingezet om de consumptie op peil te houden. Het Nederlandse pensioenstelsel heeft een sterker procyclisch karakter: doordat het stelsel in grotere mate door middel van kapitaaldekking wordt gefinancierd, is het gevoeliger voor beurskoersen en (reken)rentevoeten. In de periode van laagconjunctuur na de kredietcrisis zijn de kapitaalmarktrentevoeten sterk gedaald, waardoor dekkingsgraden van pensioenfondsen onder druk kwamen te staan en als gevolg daarvan pensioenpremies werden verhoogd en uitkeringen niet werden geïndexeerd.

Daarnaast was de woningmarkt in Nederland veel volatieler dan in België, wat zich uitte in volatielere investeringen in woningen. Tevens heeft de woningmarkt effect op de consumptie door huishoudens.

Er zijn ook op de arbeidsmarkt verschillen tussen Nederland en België te zien. Wat een rol gespeeld kan hebben is dat een groter deel van de werknemers in Nederland een tijdelijk arbeidscontract had in 2008, en deze werknemers ook nog eens minder ontslagbescherming genoten dan werknemers met een tijdelijk contract in België. Zowel de werkloosheid als het aantal gewerkte uren was in Nederland na de kredietcrisis volatieler dan bij de zuiderburen.

Tot slot heeft de Nederlandse overheid in de periode 2010–2014 een sterker procyclisch beleid gevoerd dan de Belgische. In deze periode krompen de Nederlandse overheidsbestedingen, terwijl de Belgische overheidsbestedingen gestaag bleven groeien.

Literatuur

Basselier, R. en Langenus, G. (2014), Recente veranderingen in het spaargedrag van Belgische huishoudens: het effect van de onzekerheid. *NBB Economisch Tijdschrift*.

Bisciari, P., Eugéne, B., Melyn, W., Schoonackers, R., Stinglhamber, P., Van Meensel, L., Van Parys, S. (2015), Analyse van het beleid tot de sanering van de Belgische overheidsfinanciën. *NBB Economisch Tijdschrift*.

Bruil, A., Schmitz, C., Gebraad, J., Bhageloe-Datadin, R. (2015), Totale pensioenaanspraken van Nederland in beeld. CBS.

De Nederlandsche Bank (2018), *DNBulletin: Consumptie in Nederland hangt sterk samen met de huizenprijs*

Europese Commissie (2018), *Pension Adequacy Report 2018*.

Jansen, F. (2018), *De invloed van de overheid op het bbp*. CBS.

Jonkers, W. (2016), *Groei netto extern vermogen grotendeels door toename pensioenvermogen*. CBS.

Lange, B. de, (2013), *Stijgende vastgoedprijzen in België ondanks de crisis*. Faculteit economie en bedrijfskunde Universiteit Gent.

Lukkezenen, J. en Elbourne, A. (2015), *De Nederlandse consumptie: goede tijden, slechte tijden*. CPB Policy Brief 2015-03.

Mastrogiacomo, M., & Van der Molen, R. (2015), *Dutch mortgages in the DNB loan level data (No. 1304)*. Netherlands Central Bank, Research Department.

Nieuweboer, J., Pouwels-Urlings N., & Gidding, K. (2017), Ontwikkelingen op de koopwoningmarkt. ESB.

Ommeren, J. Van, Leuvensteijn, M. Van (2005), New evidence of the effect of transaction costs on residential mobility. Free University, CPB.

TNO, CBS (2015), Dynamiek op de Nederlandse arbeidsmarkt: de focus op flexibilisering.

Verklaring van tekens

Niets (blanco)	Een cijfer kan op logische gronden niet voorkomen
.	Het cijfer is onbekend, onvoldoende betrouwbaar of geheim
*	Voorlopige cijfers
**	Nader voorlopige cijfers
2017-2018	2017 tot en met 2018
2017/2018	Het gemiddelde over de jaren 2017 tot en met 2018
2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, schooljaar enz., beginnend in 2017 en eindigend in 2018
2015/'16-2017/'18	Oogstjaar, boekjaar, enz., 2015/'16 tot en met 2017/'18

In geval van afronding kan het voorkomen dat het weergegeven totaal niet overeenstemt met de som van de getallen.

Colofon

Uitgever

Centraal Bureau voor de Statistiek
Henri Faasdreef 312, 2492 JP Den Haag
www.cbs.nl

Prepress

Centraal Bureau voor de Statistiek

Ontwerp

Edenspiekermann

Inlichtingen

Tel. 088 570 70 70
Via contactformulier: www.cbs.nl/infoservice

© Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/Heerlen/Bonaire, 2018.
Verveelvoudigen is toegestaan, mits het CBS als bron wordt vermeld.